

číslly, a z Italie, kde má ovšem asi z 1/2 ráz jen dočasny (na stavby železniční, zvl. tunelové).

Americká krise 1908 čísllice vystěhovalcké dočasně stlačila. Velice stouplo vystěhovalectví z Ruska (1888 jen : 33.487 duší, ale v létech 1901-1905 již ročně průměrem 658.000 duší).

K zemím se značným vystěhovalectvím patří nyní i sama Americká Unie.

§ 32. Národní hospodářství a stát.

I. Působiti na běh a vývoj národního hospodářství mohou arci všichni, kdož jsou s to přímo či nepřímou konati vliv na jeho prosperitu, nechť bezděky svým vlastním jednáním hospodářským, nechť vědomou snahou o povznesení hospodářských poměrů vůbec. Tak především

a) sami jednotlivci : rolník dobře či vzorně hospodařící, továrník, který zavádí nový výrobek průmyslový, obchodník, který otvírá tuzemskému produktu výhradný odbyt za hranicemi (nebo naopak špatně, jestliže nesolidním vyřizováním zahraničních objednávek poškozujc pověst tuzemské výroby nebo obchodu).
Dále

b) sdrúžení podnikatelská (kartely, trusty, pojišťovny, železnice atd.);

c) nevýdělečná sdrúžení (obchodní komory, hospodářské spolky, vývozní a průmyslové organizace a pod.

Nejnověji však na formy i na výsledek hospodářské činnosti v zemi působí dočasná zařízení státní.

1.) Především určuje stát právním řádem od něho vycházejícím základy hospodářské organizace, ačci nikoli vždycky, že by hospodářské zřízení nebo určitá jeho část bylo snad přímo kodifikováno zákony ústavními tak jako zřízení politické, nýbrž především jen nepřímo, zákony a zařízeními, jejichž účel a dosah překročuje hranice života hospodářského. Sem spadají předpisy o osobní svobodě či nesvobodě, o volbě povolání, o právu vlastnickém a dědickém, obligačním a obchodním či směnečném, avšak i o právu trestním (na př. tresty na koalice, stávky, svémocné přerušování pracovního poměru, překročování úředních cen, lichvu) a o civilním řádu soudním (na př. rychlé soudní řízení, zvl. směneční a konkursní, exekuční řízení), spadají sem však i řády ústavní a správní (vliv zastoupení výrobních tříd ve sborech zákonodárných, organizace správy a vzdělání správního úřednictva, správní řízení na př. ve věcech živnostenských, vodních atd.).

2.) Stát vykonává však též přímo a úmyslně vliv na samu hospodářskou činnost a podmínky blahobytu národa, aby hospodářské jeho snažení uvedl ve dráhy, jež pokládá za příznivé pro celek národa. Soustavu opatření, jimiž takto stát přímo, vědomě a záměrně vměšuje se (vsahá) v hospodářské poměry a konání národa, zoveme jeho hospodářskou politikou v užš. sm. (pozemková reforma a scelování pozemků, úprava zemědělského

úvěru, úprava občin, živnostenská svoboda či cechovní obmezení, nebo soustava koncesní, svobodná tržba či celní ochrana, dělnická ochrana a pojišťování atd.).

3.) Stát působí na hospodářství národní dále i tím, že jest sám rovněž zvláštní hospodářskou jednotkou (subjektem) s vlastním hospodářstvím výdajovým a příjmovým.

a) Jsa poměrně největším konsumentem v zemi, má stát nejen dalekosáhlý vliv na ceny zboží, nýbrž vůbec na všechno hospodaření svých dodavatelů nebo podnikatelů svých staveb pozemních a vodních, dodavatelů zbraní, strojů, železničních vozů, lodí a pod., má vliv na pracovní poměry jejich dělnictva, na úrokovou míru kapitálů atd.

b) Jsa dále jakožto majitel domén, lesů, dolů, železnic, pošty, majitel monopolů (na př. tabákového, solního, kořalečnického, zápalkového atd.) současně často největším producentem v zemi, působí i tím na ceny mnoha produktů a výkonů, na mzdy a ostatní pracovní poměry dělnické a úřednické (na př. zavedení 8hodin. doby pracovní nebo starobního pojištění dělnictva ve státních podnicích, účinky zvýšení platů úředníků na platy soukromého úřednictva a pod.).

c) Daněmi, jež stát vybírá k úhradě svých výdajů, odnímá stát soukromým hospodářstvím část jejich výtěžků a důchodu, poskytuje jim za to - avšak beze zřetele k individuálnímu přispívání občanů - opět výkony moci státní. Daňové zákonodárství, způsob, jakým daně jsou ukládány, jak stíhají jednotlivé

vrstvy obyvatelstva. účinkuje do jisté míry na rozdělení důchodu v národě (dřívější daňové výsady šlechty a církve, přetížení nižších vrstev daněmi nepřímými, malé zdanění rolnictva nebo movitého velkokapitálu, nepřímé podporování nebo ztěžování jistých výrob cly nebo daněmi spotřebními), konečně jest důležité, užívá-li se státních příjmů k t.zv. výdajům neproduktivním či k podpoře obecného blaha (zařizování škol, dopravních ústavů, meliorace, úpravy řek, hráze proti povodním atd.).

II. Avšak hospodářství národní není jen samo určováno vlivem státu, nýbrž působí též naopak mocně na státní zřízení a řád právní. Zabíráť hospodářská činnost tak převážný díl veškeré činnosti národa (dle statistiky přísluší průměrem asi 90 % všeho obyvatelstva v národě k povoláním hospodářským) a má tak silné účinky na všechny ostatní poměry životní, že posuny v hospodářských poměrech projevují se i ve všech ostatních životních sférách národa.

1.) Státní zřízení a právní řád bývá dle zkušenosti výronem (produktem) též dočasných mocenských poměrů hospodářských ve státě. Politická moc a zákonodárství bývá pravidelně v rukou těch tříd a činitelů, kteří mají v něm dočasně převahu hospodářskou, a přesune-li se v zemi těžiště moci hospodářské, dochází tam dříve či později i k přesunutí mocenských poměrů politických; na př. v dobách převažujícího významu rolnické produkce a pozemkového majetku shledáme i politickou převahu velkostatků, t.j. šlechty a duchovenstva (plati-

lo tedy feudální, stavovské zřízení), se vznikem měst a s rozvojem průmyslu a obchodu a tím i hospodářského blahobytu "třetího stavu", měšťanstva, spatřujeme demokratisování ústavy, nejprve v Anglii, pak v 18. a 19. stol. i na kontinentě; od rozvoje velkopřůmyslu, vzniku "čtvrtého stavu", doživotního dělnictva z povolání a jeho hospodářských i politických organizací převládá tendence k dalšímu demokratisování ústav až k zavádění všeobecného práva hlasovacího.

2.) I vnější politické uplatnění se národa v politice mezinárodní zakládá se a závisí namnoze na jeho moci hospodářské (velký význam malého Řecka a Karthaginy, Benátek a hausovních měst, Holandska i Anglie).

3.) Nepopíratelná skutečnost, že dočasné hospodářské poměry ve státě vykonávají mocný vliv na souhrn jeho poměrů a zařízení státních, kulturních a sociálních, byla t.zv. materialistickou dějinnou filosofií vyvrcholena v jednostranné tvrzení, že všechn historický vývoj, všechna vnitřní i vnější, politická i kulturní, rozumová i mravní historie národa, politika i náboženství, věda i umění atd. konec konců vyplývají z hospodářských a zvl. výrobních poměrů země.

Dle Engelsovy formulace - "dočasná ekonomická skladba (struktura) společnosti jest reálním podkladem, z kterého dlužno v poslední řadě vysvětlovati všechnu nadstavbu (Überbau) právních a státních zařízení, jakož i náboženských, filosofických i jinakých představ každého období dějinného.

Dle Marxe právnícká a politická nadstavba zvedá se nad hospodářskou skladbou společnosti, jež tvoří souhrn poměrů výrobních, způsob výroby materiálního života podmiňuje vůbec všechny životní procesy sociální, politický a duševní.

Později Engels sám podal mírnější znění, že sice politický, právní, filosofický, náboženský, literární, umělecký atd. vývoj spočívá na hospodářském, že však ekonomický stav není jediné aktivně příčinou a všechno ostatní jen pasivním účinkem, nýbrž že všechny reagují vzájemně na sebe a na bázi ekonomickou a že jde o vzájemný účinek na podkladě ekonomické nutnosti, která se konec konců vždy uplatní.

Naproti tomu Carey a Dühring tvrdili, že politika a ideje jí ovládající, určují definitivně i formy života hospodářského, jak prý zejm. vidno z pronikavého vlivu práva historického, t. j. na daných politickospolečenských poměrech spočívajícího, a není pochyby, že politická samostatnost má mocný účinek i na vývoj a pokrok hospodářský.

Vskutku však nelze mluvit o jednostranném vlivu, nýbrž jen o vzájemném na sebe účinkování poměrů hospodářských, stejně jako národních, politických, kulturních atd.

Podněty vycházející z péče o existenci člověka jsou sice mocnými činiteli, všechny dějinný vývoj (také kulturní atd.) určujícími, nikoli však jedinými. Vedle těchto hospodářských podnětů silně účinkují na utváření se politického vývoje, kulturního života atd. i jiné impulsy; tak zejm. city -

hnutí náboženské, jež si dovedou druhdy úplně podříditi poměry politické i hospodářské, měly zejm. v době křížáckých válek i reformace přehluboký a trvalý vliv na politické dějiny i na kulturní a hospodářský vývoj dotyčných států a dodnes mocně působí na politický řád i na hospodářské zákonodárství i na soukromé konání jednotlivců. Nesporný je dále vliv plemenných růzností, národnostní myšlenky, zděděných tradic, zejm. na př. anglickému národu zvláštního rázu dodávajících, a pod.

Kdyby hospodářské poměry byly jedinou hybnou silou všeho rozvoje, byl by historický vývoj u různých národů nutně daleko stejnotvárnější, než jak jej ukazuje skutečnost. Táž hospodářská skladba v různém duševním národním atd. prostředí svádí na různé, nikoli stejnoměrné, dráhy celkového historického vývoje (na pr. na stupni primitivního rolnictví mohou národy míti zřízení právě tak monarchické jako republikánské, aristokratické jako demokratické).

Hospodářské poměry a zájmy jsou sice velikou mocí společenskou a politickou, nikoli však jedinou, a dějinná zkušenost učí, že ani nenejmohutnější z mocí společenských.

§ 33. Stát a soustava hospodářské svobody

(svobodné soutěže).

I. Každá theoretická soustava národohospodářská byla zároveň soustavou nauk i požadavků pro postavení (prak